

פתח דבר - יו"ר הכנס, פרופ' יוג'ין קנדל

שתי כלכלות – חברה אחת

Two Economies – One Society

מחשבות ראשוניות

שלום למשתתפי כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה 2017,

כפי שכתב לכם יוחנן פלסנר, כנס אלי הורביץ יוצא השנה בפרויקט תלת-שנתי שיתמקד בנושאים אסטרטגיים ארוכי-טווח ובעלי חשיבות לממשלה ולמדינה. הפרויקט ייצור רציפות של מחקר ודיון, ישלב מגוון גדול יותר של מומחים ויאפשר תקשורת יעילה יותר עם הממשלה. תוצאות הביניים של הפרויקט יוצגו בכנס שנתי, והן לבטח יעוררו דיונים ערים.

הנושא המתניע את הפרויקט התלת-שנתי הוא:

שתי כלכלות – חברה אחת Two Economies – One Society

המסמך שלפניכם נועד לאפיין את היוזמה ולהציג בקווים כלליים את הנושאים שידונו תחת כותרת זו.

ככלל, בכל כלכלה ישנו הסקטור החדשני, המנסה להרחיב את הגבולות הטכנולוגיים ואת דפוסי הפעולה החדשניים הקיימים בעולם, ולצדו יש שאר הכלכלה. חלוקה כזאת אינה מקובלת בסטטיסטיקה הלאומית או במאמרים אקדמיים, אך אני טוען שבכל הנוגע לישראל החלוקה הזאת מתבקשת. מי שאינו מתבונן בכלכלת הישראלית דרך עדשה זו עלול להחמיץ מגמות חשובות.

אני טוען שבישראל פועלות שתי כלכלות שתי כלכלות שכמעט שאינן קשורות זו בזו. בהיעדר מונחים טובים יותר אקרא להן **כלכלה מחדשת**, אשר מבוססת כולה על חדשנות, ו**כלכלה מתחדשת** (הכינוי מבטא לא מעט תקווה), הזקוקה לתוספת משמעותית של חידושים שכבר קיימים בעולם.

אפתח **בכלכלה המחדשת**, אשר בבסיסה ובטבעה היא חלק מהכלכלה הגלובלית; השווקים שבהם היא פועלת, המתחרים העיקריים שלה, מקורות המימון ונקודות

ההתייחסות שלה – רובם ככולם נמצאים בחו"ל.¹ כלכלה זו מאופיינת בפירון עבודה גבוה מאוד, מייצרת עושר רב ומושכת אליה השקעות גדולות וכישרונות רבים. יתרה מזו, על הכלכלה המחדשת חלים כללי רגולציה קלים יותר, והיא אפילו פטורה מרגולציות מסוימות. החברות והעובדים בכלכלה המחדשת ניידים מאוד, ואנשיה מרגישים נוח בסביבה הגלובלית.

חברות וממשלות זרות רבות מוכנות לשלם סכומים גבוהים על מנת למשוך אליהן את החברות המחדשות, ובייחוד את המומחים. גם בהיעדר התמריצים האלה בוחרים משקיעים וחברות (רבות) להעביר חלקים ניכרים מפעילותם למדינות שמעבר לים כדי להיות קרובות יותר לשווקים ולמקורות המימון העיקריים. אף על פי שיש חברות שנהנות מתמיכה ממשלתית ישירה, החברות והעובדים בכלכלה המחדשת אינם מתייחסים לממשלה כשותפה או כמושיעה שלהם ולכן אינם חיים בתחושה שהם תלויים בנדיבות שלה. הכלכלה המחדשת מאופיינת בשכר גבוה של עובדיה בזכות רמת הפירון הגבוהה שלהם ובשל מחסור בעובדים. יתרה מזו, כלכלה זו מהווה כבר שני עשורים ברציפות המקור העיקרי לעושר שצברו רבים מתושבי ישראל.

הכלכלה המחדשת יוצרת ערך רב לחבריה ולמדינת ישראל, מה שמעורר קנאה לא פעם אצל מי שאינו חלק ממנה. היות שברור לכולם שהכלכלה הזאת מתאפיינת בניידות גבוהה, ברור לממשלה שמדינת ישראל חייבת להיות מקום אטרקטיבי בשבילה, ולכן השיח הציבורי עדיין תומך בה וביתרונות שהיא משיאה לכל מי שעובד בה. משום כך היא נתונה לפחות רגולציה ומיסוי לעומת הכלכלה המתחדשת. הכלכלה המחדשת בישראל היא מקור גאווה לציבור הישראלי ומעוררת עניין רב ברחבי העולם ובישראל כ"אומת הסטארטאפ". יש אף הטוענים שבלי הכלכלה המחדשת אין לישראל שום דבר ייחודי להציע לעולם.

כאשר בוחנים את שיעור המועסקים בכלכלה המחדשת, או את חלקה בתל"ג, מתברר כי בישראל חלקה גדול מבכל מדינה אחרת, ולכן השפעת המקרו שלה על השוק הישראלי גדולה בהרבה מהשפעתה על כל מדינה אחרת. אין פלא אפוא שכאשר עודכנה בעולם שיטת החישוב של החשבונות הלאומיים (כדי להביא לידי ביטוי טוב יותר את השפעת התעשייה המחדשת על התוצר), השתנו נתוני התמ"ג הישראלי כלפי מעלה בשיעור חד יחסית למדינות אחרות.

הכלכלה המחדשת בישראל מגוונת מאוד והפכה בעשור האחרון למעין מערכת אקולוגית (ecosystem) המקיימת את עצמה בעזרת מוסדות ותהליכים תומכים.

1 אין להסיק מהדברים שהגדרה של כלכלה מחדשת זהה להגדרה של מוצרים ושירותים סחירים. רוב מוצריה של הכלכלה המחדשת הם אכן סחירים (כאשר הם מוצלחים), אבל לא כל מה שסחיר הוא גם חדשני.

התקווה של כולנו היא שכלכלה זו תמשיך להוות מנוע צמיחה כלכלי יציב גם בעשורים הקרובים ואף תגדיל את חלקה במשק. בה בעת אין ערבות שזו אכן תהיה ההתפתחות, משום שישראל מתמודדת עם תחרות עזה ממרכזי חדשנות שמתהווים בעולם. משום כך הכלכלה המחדשת בישראל חייבת לצמוח ולהתרחב על מנת לשמר את מקומה היחסי ואת העניין בה מצד משקיעים ולקוחות. בד בבד הממשלה חייבת לתמרץ את החברות החדשניות להישאר בישראל ולהמשיך לפעול מתוכה.

הכלכלה המתחדשת, לעומת זאת, מהווה אתגר אחר לגמרי. כלכלה זו מתאפיינת ברמת פריון נמוכה מאוד; בהערכה גסה – כ־50% פחות מזו של הכלכלה המחדשת. הפריון של ענפיה העיקריים בישראל (שירותים, בנייה, לוגיסטיקה ועוד) נמוך משמעותית מהענפים המקבילים במדינות מפותחות אחרות. רוב שווקיה נמצאים בישראל, אך היא גם מייצאת (יצוא יהלומים למשל), ולמרות זאת היא לא מצליחה לעורר עניין רב אצל גורמים בחו"ל. הכלכלה המתחדשת היא כלכלה מקומית מאוד בתפיסותיה וכפופה לרגולציה מכבידה ולמיסוי כבד יותר מזה המוטל על הכלכלה המחדשת. היא תלויה בממשלה לא רק ברגולציה אלא גם בהלכי הרוח השוררים בה: כאשר משהו בה משתבש, המנהלים והעובדים בה מאשימים את הממשלה ומצפים שהיא תחלץ אותם ואת החברה שלהם. הממשלה, מצדה, מתייחסת לכלכלה המתחדשת כאל לקוח שבוי ולכן מטפלת בה לעתים בשירותיות. בכלכלה המתחדשת, רק החברים בוועדי עובדים חזקים, ואו השכירים בתעשיות המונופוליסטיות הממשלתיות זוכים לשכר גבוה, והציבור הוא זה שמשלם את החשבון. שכרם של כל שאר העובדים בה נמוך יחסית, בהתאם לרמת הפריון הנמוכה וריבוי העובדים. ולא זו אף זו: בעלים ומנהלים של חברות בכלכלה המתחדשת נתקלים לעתים ביחס חשדני מצד הציבור הרחב, ואפילו בעוינות גלויה. קמפיינים תקשורתיים ודיונים פוליטיים מתלהמים מעודדים את היחס הזה.

ואולם מצבה הבעייתי יחסית של הכלכלה המתחדשת הוא גם הזדמנות; הוא יכול לשמש מקור לצמיחה כלכלית, אבל רק בתנאי שהיא תאמץ את נוהלי העבודה והטכנולוגיות המיטביות הקיימות בעולם ותשפר את רמת הפריון שלה.

בשני העשורים האחרונים התפתחו שתי הכלכלות האלו זו בצד זו, מתוך מעט אינטראקציה, קצב התפתחות שונה, שהביא לבידולן זו מזו. שתי הכלכלות שונות כמעט בכל היבט. כך למשל, הכישורים הנדרשים מהעובדים שלהן הם על פי רוב אחרים לגמרי, מרבית אנשי המקצוע המיומנים בכלכלה המחדשת הם גברים בעלי השכלה או הכשרה גבוהות, מוצאם במשפחות מהמעמד הבינוני או הבינוני-גבוה, והם מתגוררים בריכוזים העירוניים הגדולים בישראל ובעוד כמה יישובים חזקים קטנים יותר. עד לעת האחרונה העסיקה הכלכלה המחדשת מעט מאוד נשים או תושבים מהפרפריה הגאוגרפית או החברתית, וכמעט שלא הועסקו בה חרדים וערבים. מאגר הכישורונות ממנו בא כוח האדם של כלכלה זו מקיף נכון להיום פחות מ־50% מאוכלוסיית המדינה.

צינתי קודם כי שתי הכלכלות נבדלות גם ברמת השכר וההטבות, תופעה שתורמת להגדלת האישוויון במשק. אם הפערים הללו יוסיפו להעמיק, יש סכנה שרוב הציבור הישראלי יתנכר עם הזמן לכלכלה המחדשת. בהמשך תתורגם התחושה הזאת ללחץ פוליטי נגד ההקלות הניתנות לחברות חדשניות ולהכבדת המיסוי והרגולציה עליהן. בהתחשב בכך שהחברות בכלכלה המחדשת ניידות מאוד (לעומת הבנקים או חברות הביטוח למשל), עוינות כזו מצד הציבור והרעת התנאים יגבירו את העזיבה של החברות החדשניות את ישראל. הדבר עלול להביא להידרדרות האקו סיסטם ולסכן בכך מאוד את הכלכלה והחברה הישראלית.

משום כך, הדבר הראשון שעלינו לבחון הוא איך לעצור את ההתבדרות בין שתי הכלכלות, מתוך שאיפה להמשיך ולקיים בישראל **חברה אחת** (One Society).

לשם כך יש לאמץ שני כיווני פעולה עיקריים:

1. להגדיל את שיעור האנשים המעורבים בכלכלה המחדשת כדי לעזור לה להתרחב ולצמוח ולשמר את מקומה היחסי בעולם. הדבר גם יגדיל את מספר המועסקים הנהנים מיתרונותיה וייצור חיבור חזק יותר בציבור הרחב לכלכלה זו. במקביל, יש להציג לפני הציבור ומקבלי ההחלטות את היתרונות של הכלכלה המחדשת והצומחת בישראל.

2. יש לגרום למימוש הכינוי "כלכלה מתחדשת". כלומר, על הכלכלה המתחדשת באמת להתחדש – כדי להשיג שיפור ממשי ומתמיד בפריון של העובדים בה. אחרי ככלות הכול, הרי זו הכלכלה העיקרית מבחינת מספר העובדים והמשתתפים בה.

כדי להגיע ליעד שאנו שואפים אליו – יצירת חברה אחת בישראל – יש לפעול בעת ובעונה אחת בשני כיווני הפעולה (ואף יותר, כפי שנברר בכנס). וכמובן, בשום פנים ואופן אין להאט את הכלכלה המחדשת, משום שהאטה שלה עלולה ליצור תגובת שרשרת שתגרום לחיסולה.

עם זאת, בשעה שאנו מקדמים את המטרה העיקרית – חברה אחת – עלינו להבין שלכל אחת משתי הכלכלות הללו צרכים שונים לחלוטין, ולכן יש לספקם באמצעות פתרונות נפרדים כך ששתיהן ישגשגו. חשוב לזכור שהמטרה היא לאפשר לכלכלה החדשנית להישאר בחזית הקדמה הטכנולוגית, לגדול, להתרחב, ולהישאר בישראל למרות הפיתויים מחו"ל. בה בעת, המטרה באשר לכלכלה המתחדשת היא להעלות את הפריון של עובדיה באמצעות אימוץ טכנולוגיות ושיטות עבודה מתקדמות, צמצום הרגולציה המעכבת אותה ושיפור יחסי העבודה בתוכה.

הפעולות הדרושות כדי להשיג את המטרות הללו שונות מאוד בכל תחום רלוונטי: הון אנושי, מימון, רגולציה ומוקדי ידע. מתברר שאף שלעיתים המדיניות מתייחסת בנפרד לשתי הכלכלות, ברוב המקרים החקיקה והרגולציה מתייחסות אל שתיהן באופן אחיד, מה שמקשה על אחת מהן או על שתיהן.

כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה 2017 יתמקד בנושא של שתי הכלכלות בישראל באמצעות הצגת האתגרים הניצבים לפני כל אחת מהן, בכל אחד מן התחומים שצוינו לעיל ובהתייחסות פרטנית מאוד אליהם. אנחנו מתכוונים להציג את התנאים ההכרחיים הנחוצים לקידום התהליכים – בכל כלכלה לחוד ולכל תחום בנפרד. לקראת הכנס הקמנו צוותי עבודה שיצאו למסע מרתק של שלוש שנים. מי מכם שמעוניין לתרום מזמנו ומכישוריו באחד מתחומים אלו, או למען יצירת קרבה בין שתי הכלכלות הללו בישראל, מוזמן לפנות אלינו באמצעות הדוא"ל ולציין את תחום העניין שלו – אל גבי ליטל זילכה: litalz@idi.org.il.

אנו תקווה שמגוון רחב של בעלי עניין רלוונטיים ישתתפו בתהליך. אנחנו שמחים שנציגי הממשלה ורשויות רלוונטיות – משרד ראש הממשלה, המועצה הלאומית לכלכלה, משרד האוצר, בנק ישראל, משרד החינוך, משרד הכלכלה, משרד העבודה, משרד המשפטים, רשות ניירות ערך, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ביטוח לאומי וגופים אחרים – הצטרפו השנה לחוקרים מהאקדמיה ולנציגי ההסתדרות והתעשייה משתי הכלכלות. המטרה היא שכולם יתמקדו בהיבטים אסטרטגיים ארוכי טווח ומתוך עניין בנושאים שעל הפרק.

אני מאחל לכולנו שהכנס השנה יביא אותנו לתובנות חדשות ומקווה שתצטרפו אלינו ליצירת עתיד טוב יותר לכולנו.

בכבוד רב,

פרופ' יוג'ין קנדל

יו"ר הכנס

פרופסור במחלקה לכלכלה ובבית הספר למינהל עסקים באוניברסיטה העברית ומנכ"ל
Start-up Nation Central